

vaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1417/1997, IV, 129-130; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, XIII, 17-19; İbn Cüzey, *el-Kavâinü'l-fikhiyye*, Libya-Tunus 1982, s. 269; Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürûʿ* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, IV, 45-47, 97, 122, 142-144; İbnü'l-Mülakkın, *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc* (nşr. Abdullah b. Saâf el-Lihyânî), Mekke 1406/1986, IV, 313-315; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VI, 167, 477, 507; VII, 203; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fiki), Beyrut 1406/1986, IV, 331-333; Âmir b. Ali eş-Şemmâhî, *Kitâbü'l-İzâh* (Muhammed b. Ömer en-Nefûsî'nin hâşiyesiyle birlikte), Beyrut 1391/1971, III, 88-90; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, IV, 467-471; V, 321; Buhûti, *Keşşâfü'l-kunâʿ*, III, 183-184, 229, 235, 370; Kalyûbî, *Hâşiye ʿalâ Minhâci't-tâlibin*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 183-184, 214; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-d-evânî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 109, 121, 156-157; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye ʿale's-Şerhi'l-kebir*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), III, 140-141, 159; *Mecelle*, md. 183, 298, 299, 768, 771, 912, 925, 1464; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 270-271, 468-473, 726-727; Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât*, Beyrut 1407/1987, s. 213-215; "Sevni", *Mu.F.* XXV, 291-294; "Müsâveme", a.e., XXXVII, 159-160.

CENGİZ KALLEK

el-MÜSÂYERE

(المسيرة)

İbnü'l-Hümâm'ın
(ö. 861/1457)
kelâma dair eseri.

Tam adı *el-Müsâyere fi'l-akâʿidi'l-münciye fi'l-âhire*'dir. Müellif, kitabın başında kaydettiğine göre (s. 7-8) bir arkadaşının talebi üzerine Gazzâlî'ye ait *er-Risâletü'l-kudsiyye*'yi ihtisar etmek istemiş, bu amaçla birkaç sayfasını özetledikten sonra konuların daha iyi anlaşılabilmesi için bazı ilâveler yapmayı düşünmüş, bu ilâveler sonunda müstakil bir eser ortaya çıkmıştır. Ancak başlıkları açısından Gazzâlî'nin risâlesine paralellik arzettiğinden eserin adını bu mânaya gelen "el-Müsâyere" kelimesi ile başlatmıştır.

el-Müsâyere, Gazzâlî'nin risâlesinden farklı olarak bir mukaddime ile bir hâtimenin eklenmesinden başka dört bölümden oluşmakta ve her bölüm on alt başlığa ayrılmaktadır. Mukaddimede Ebû Hanîfe'nin "fıkıh" anlayışından faydalanarak kelâm ilminin tarifi yapılmış, konusu anlatılmış, bu arada imâmet meselesinin kelâmın temel konularından olmayıp tamamlayıcı nitelikli bir muhteva taşıdığı belirtilmiştir. Kitabın birinci bölümü zât-î ilâhiyye hakkındadır. Burada Allah'ın varlığı, ezeli ve ebedî oluşu, cevher, cisim ve araz olma-

yışı, belli bir yönde ve mekânda bulunması, arşa istivâ edişi, âhirette gözle görüleceği ve birliği anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda, Allah'ın birliğini ispat eden âyete (el-Enbiyâ 21/22) dayanılarak şekillendirilen burhân-ı temânuun kat'î değil zannî-iknâî bir kanıt oluşturduğuna işaret eden Teftâzânî'ye yönelik tekfîre kadar varan eleştiriler ele alınmış ve bunlara verilen cevaplar aktarılmıştır. Eserin ikinci bölümü ilâhî sıfatlara dair olup bunların sübûtî olanları konu edinilmiştir. Üçüncü bölüm ilâhî fiillere ayrılmıştır. Burada önce Mâtürîdîler'le Eş'arîler arasında tartışma konusu olan tekvîn meselesi ele alınmış, Ebû Hanîfe ile başlatılan bu anlayışın ona nisbetinin doğru sayılmayacağı belirtilerek Eş'arî telakkisinin haklılığına işaret edilmiştir. Ardından ilke olarak Allah'tan başka yaratıcının bulunmadığı, bunun yanında kula ait iradî fiillerde kulun da kesb ve kudretinin mevcut olduğu vurgulanmış, ilâhî iradenin her şeyi kapsadığı, Allah'a hiçbir şeyin vâcip olmadığı, hüsün kubuh vb. konulara yer verilmiştir. İbnü'l-Hümâm, Gazzâlî'yi örnek alarak eserinde nübüvvet bahsine müstakil bir bölüm tahsis etmemiş, üçüncü bölümün son iki başlığını buna ayırmıştır. Eserin dördüncü bölümü sem'iyât bahisleriyle ilgilidir. Burada önce kıyâmet konularına yer verilmiş, ardından imâmet mevzuu işlenmiştir. Hâtime de ise Gazzâlî'nin *Qavâ'idü'l-akâ'id*'inin sonuna koyduğu dördüncü faslın konusunu oluşturan iman bahsi işlenmiştir. *el-Müsâyere* müteahhir dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen yer yer özgün bakışları, veciz, sağlam ifadeleri ve Mâtürîdiyye ile Eş'ariyye kelâmı arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlaması açısından özel bir konuma sahiptir.

Eser *Tavzihu'l-Müsâyere* adıyla müellifin kendisi (İÜ Ktp., AY, nr. 406) ve *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere* ismiyle talebesi Kemâleddin İbn Ebû Şerîf tarafından şerhedilmiştir. İbnü'd-Deyrî en-Nablusî ile İbn Kutluboğa da kitaba birer şerh yazmıştır. İbn Kutluboğa'nın çalışması daha çok bir hâşiyeye özelliği taşımaktadır. Birçok yazma nüshası bulunan *el-Müsâyere*'nin (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 92; İÜ Ktp., AY, nr. 2555; İzmir Millî Ktp., nr. 924; Tire İlçe Halk Ktp., nr. 863; Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 799, Lâleli, nr. 2439, Şehid Ali Paşa, nr. 1725) çeşitli başlıkları yapılmıştır (Kahire 1347; İbn Ebû Şerîf ve İbn Kutluboğa'nın şerhiyle, Bulak 1317 → İstanbul 1979; Delhi 1904; Bağdat 1962).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hümâm, *el-Müsâyere*, İstanbul 1400/1979; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *el-Uşûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe* (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1416/1996, s. 15; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1666-1667; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 92.

ŞERAFETTİN GÖLCÜK

MÜSBİTE

(bk. EHL-i İSBÂT).

MÜSEBBA'

(مستج)

Divan şiirinde yedişer mısralık bendlerden oluşan musammat nazım şeklindeki manzume (bk. MUSAMMAT).

MÜSEBBİHÂT

(المستح)

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ı tesbih için kullanılan "sebh" kökünün türevleriyle başlayan altı sürenin ortak adı (bk. SÜRE).

MÜSEBBİHÎ

(المستحي)

Ebû Abdillâh el-Emirü'l-Muhtâr İzzü'l-Mülk Muhammed b. Ebî'l-Kâsım Ubeydillâh b. Ahmed el-Müsebbihî (ö. 420/1029)

Fâtımî tarihçisi.

10 Receb 366'da (4 Mart 977) Mısır'ın Fustat şehrinde doğdu. Aslen Harranlıdır. Dedesine nisbetle Müsebbihî diye anılır. Babasının cenaze namazını Kâdilkudât Mâlik b. Saîd'in kıldırması onun Mısır'da sahip olduğu itibarı göstermesi açısından önemlidir. Hayatı hakkındaki bilgiler, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı ile İbn Saîd el-Mağribî'nin *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*'ine dayanmaktadır. Abdülganî el-Ezdî'den Amr b. Âs Camii'nde hadis okudu. 398 (1008) yılından itibaren Halife Hâkim-Biemrillâh'ın hizmetine girdi ve orduda görev aldı. Bundan dolayı "Emîr" unvanıyla da anılır. V. (XI.) yüzyılın başlarında önemli görevler üstlendi, Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Kays ve Behnesâ valiliğine tayin edildi, ayrıca Divânü't-tertib'in başkanlığına getirildi. Hâkim-Biemrillâh ve Zâhir-Lidînillâh'ın meclislerinde bulundu. Haya-

MÜSEBBİHİ

tını Fustat'ta geçirdi ve Rebûlâhîr 420'de (Nisan-Mayıs 1029) bu şehirde vefat etti. Zehebî onu itikadının bozuk olduğunu söylese de *Ahbâru Mısr*'dan anlaşıldığı kadariyle mütedil bir Şî'îdir ve kendi asrındaki Sünnî âlimlerinden birçoğu ile çok iyi ilişkiler kurmuştur.

Müsebbihî'nin çeşitli konularda yirmi sekiz kitap yazdığı kaydedilmektedir; ancak bunların tamamı kaybolmuş, sadece *Ahbâru Mısr* adlı eserinin bir kısmı günümüze intikal etmiştir. Tam adı *Ahbâru Mısr ve fezâ'ilühâ ve 'acâ'ibühâ ve tavâ'rifühâ ve ğarâ'ibühâ* olan eserin 13.000 varaktan oluştuğu ve kırk cilt tuttuğu belirtilmektedir. Müellif bu çalışmasında Mısır'daki Fâtımî hilâfetine ilk elli yılının tarihçesini ele almıştır. Önemli bir kaynak sayılan kitabın XL. cildinin 158 varaktan oluşan bölümü zamanımıza ulaşmıştır. Madrid'deki Escorial Library'de bulunan bu kısım 414 ve 415 (1023-1024) yılları olaylarını içine almaktadır. Ancak 415 yılının Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhîrinde (Temmuz, Ağustos 1024) ve Receb ayının ilk günlerinde (Eylül 1024 ortaları) meydana gelen olaylar bu ciltte bulunmaktadır. Bu yıla ait olayların büyük bir bölümünü kitabına alan Makrîzî'nin *İtti'âzû'l-hunefâ'* adlı eserinden söz konusu eksiklikleri tamamlamak mümkündür. *Ahbâru Mısr*'in hangi tarihle başladığı tesbit edilememektedir. Makrîzî, *el-Muĥâfâ'* adlı eserinde İmam Abdullah el-Mehdî'nin hayatını anlatırken 291 (904) yılı olayları hakkında da bilgi verir. İbn Hallikân ve İbn Saîd de 345 (956) yılı olaylarını *Ahbâru Mısr*'a dayanarak nakletmektedir. Bu durum, Müsebbihî'nin eserine Fâtımî Devleti'nin Mısır'a hâkimiyetinden önceki dönemin olayları ile başladığı intibamı vermektedir.

Eserin günümüze ulaşan cildinde olaylar yıllara, aylara ve günlere göre düzenlenmiştir. Müsebbihî pek çok hadiseyi önemsiz dahi olsa zikretmektedir. Eserdeki olayların büyük çoğunluğu Fustat'ta geçer. Müellif aynı zamanda Mısır'daki günlük hayatı sosyal, ekonomik ve edebî yönleriyle nakletmeye özen göstermiştir. Eser ayrıca V. (XI.) yüzyılın başlarındaki şiir ve nesire ait örnekler içermekte ve bu yönüyle Mısır'da Fâtımîler dönemindeki edebî hayat için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu arada Fâtımî halifelerinin kıyafetleri, köşkerdeki meclisler, askerlerin düzeni vb. hakkında da bilgi verilmiştir. *Ahbâru Mısr*'ın eldeki cildinin özelliklerinden biri de Halife Zâhir-Lidînillâh'ın divanında

hazırlanan ve ilk Fâtımî asrına ait çok değerli sayılan üç sicili içermesidir.

Bazı âlimler, her yıl meydana gelen olayları anlattıktan sonra o yıl vefat eden kişilerin biyografilerini zikreden ilk âlimin *el-Muntazam* müellifi İbnü'l-Cevzî olduğunu söylüyorsa da Müsebbihî'nin bu usulü ondan önce uyguladığı görülmektedir. Zira eldeki cildin sonunda Mısır'da 415'te (1024) vefat edenlerin biyografileri verilmiştir. Ayrıca Müsebbihî fazla meşhur olmayan bazı kimselerin biyografilerini de kaydetmiştir. Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, İbnü'l-Adîm, İbn Hallikân, Makrîzî, İbn Taĝrıberdî, Şemseddin es-Şehâvî ve Süyûtî gibi birçok tarihçi *Ahbâru Mısr*'ı kaynak olarak kullanmıştır.

Ahbâru Mısr'ın XL. cildinin tarihe ait kısmı Eymen Fuâd Seyyid ile şarkiyatçı Theiry Bianquis tarafından neşredilmiştir (Kahire 1978). Daha sonra William G. Millward, bu cildin hem edebî hem tarihî kısmını *Ahbâru Mısr fî seneteyn (414-415 h.)* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1980). Aynı cildin edebiyat kısmını Hüseyin Nasâr *el-Cüz'ü'l-erba'ün min Ahbâri Mısr* ismiyle neşretmiştir (Kahire 1984). Bu başkida Eymen Fuâd Seyyid ile Theiry Bianquis nesrinden bol miktarda yararlanılmıştır. Eymen Fuâd Seyyid ayrıca, daha sonraki tarihçilerin eserlerinde Müsebbihî'ye nisbet edilen birtakım haberleri "Nuşûş zâ'î'a min Ahbâri Mısr li'l-Müsebbihî" adıyla yayımlamıştır (*Mecelletü Havliyyâti İslâmiyye*, sy. 17 [1981], s. 1-56). Müsebbihî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Emsîle li'd-düveli'l-muĥbile*, *el-Beĥale ve'l-ekele*, *Tafzîlü'l-ĥadem 'alâ sâ'iri'l-ĥarem*, *et-Telviĥ fi me'âni's-şî'r*, *Câmi'u'd-du'â*, *el-Cân ve'l-ġayelân*, *er-Râĥ ve'l-irtiyâĥ fi vaşfi's-şarâb*, *Cevnetü'l-Mâşîta*, *el-Ĥumme fi zikri mâ verede fi'l-ĥammâm*, *Derkü'l-buġye fi vaşfi'l-edyân ve'l-ibâdât ve zikri'l-müle ve'l-enbiyâ' ve'l-mütenebbî'in ve zikri'l-ferâ'iz ve'l-âdâb*, *el-İbâre 'an emri'l-vizâre*, *el-Mişbâĥ ve eşnâti'l-fıĥh ve'l-ferâ'iz*, *Ķışaşü'l-enbiyâ'*, *el-Kitâbü'l-Câmi' fi 'ibâreti'r-rü'yâ*, *Târîĥu Ĥarrân*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 284; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 135; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 377-380; İbn Saîd el-Maĝribî, *el-Muĝrib fi hule'l-Maĝrib*: *Ķismü Mısr* (nşr. Zekî Muhammed Hasan), Kahire 1953, I, 264-267; Zehebî, *Târîĥu'l-İslâm*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3008, XI, 205; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 361-362; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 7; İbn Taĝrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhîre*, IV, 271; Süyûtî, *Hüsnü'l-muĥâġara*, I, 285; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Târîĥ ve Mü-*

verihler, İstanbul 1339-42, s. 110; Brockelmann, *GAL*, I, 334; *Suppl.*, I, 572; H. G. Farmer, *The Sources of Arabian Music*, Leiden 1965, s. 35; Şâkir Mustafa, *et-Târîĥu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1980, II, 183-190; Ahmed Abdülmecid Herîdî, *Fihristü Ĥıta'î Mısr*, Kahire 1983, I, 260; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coġrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 76-77; Ayman Fuâd Sayyid, "Lumières nouvelles sur quelques sources de l'histoire fatimide en Egypte", *Aisl*, XIII (1977), s. 9-14; Th. Bianquist, "Le fonctionnement des diwan financiers d'après Al-Musabbihî", a.e., XXVI (1992), s. 47-61; a.m.f., "al-Musabbihî", *EI*² (İng.), VII, 650-652.

EYMEN FUÂD SEYYİD

MÜSEDDED b. MÜSERHED

(مسدد بن مسرهه)

Ebü'l-Hasen Müsedded b. Müserhed
b. Müserbel el-Esedî el-Basrî
(ö. 228/843)

Hadis hâfızı.

150 (767) yılı civarında doğdu. Zehebî bazı kaynaklarda Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Mugarbel b. Mura'bel b. Erendel b. Serendel b. Garandel şeklinde kaydedilen soy küntüğünü güvenilir bulmaz. Talebesi Buhârî de bu isimlerden ilk beşini aynen zikretmektedir. Ebü'l-Hasan Ahmed el-İclî'nin, "Ebü Nuaym bana Müsedded'in ve babasının adını sorup ben de ona bunu söylediğimde, 'Ahmed! Bu akrep sokmasına karşı efsundur' derdi" şeklinde naklettiği anekdot Müsedded'in soy küntüğünün dikkat çekici olduğunu gösterir. Yine Zebidî'nin (*Tacü'l-'arûs*, II, 376), kendi hocalarından naklen Müsedded'in soy küntüğünün yazılıp hummaya tutulmuş bir hastaya takılması halinde bunun en faydalı ruyelerden biri olacağını ve bu işin tecrübe edildiğini belirtmesi, Zehebî'nin de (*A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 595) Mâzih'ten naklen, "Eğer onun nesebinin önüne bismillâhirrahmânirrahîm yazılıysa bu akrep sokmasına karşı bir rukye olurdu" sözüne yer vermesi yukarıdaki anekdotun başka versiyonları olmalıdır.

Kendisi Ebü Avâne el-Vâsîti, Hammâd b. Zeyd, Yezîd b. Zürey', Mu'temir b. Süleyman, Bişr b. Mufaddal, Fudayl b. İyâz, İsbâ b. Yûnus es-Sebîi, İbn Uleyye, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Süfyân b. Uyeyne gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Kendisine de Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Ebû İshâk el-Cüzcânî, İbn Şeybe, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî gibi hadis hâfızları talebelik etti. Kaynaklarda Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâĥih*'in 395